

RAQAMLI JAMIYAT SHAROITIDA YOSHLARNING MEDIA MADANIYATI VA TANQIDIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY-FALSAFIY ASOSLARI

Madraximov Vaisbay Baxtiyarovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti mustaqil izlanuvchisi

ORCID: 0009-0005-5719-9772

Science ID: MXR-0426-0129

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21503329>

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va jadal raqamlashtirish sharoitida yoshlar o'rtasida media madaniyat va tanqidiy tafakkurni shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy masalalari chuqur tahlil qilingan. Axborot xurujlari, manipulyativ texnologiyalar va "klip tafakkuri" (clip thinking) keng yoyilgan davrda tanqidiy tafakkur shaxsning kognitiv xavfsizligi va ma'naviy mustaqilligini ta'minlovchi muhim intellektual qalqon ekanligi ilmiy asoslab berilgan. Shuningdek, Yangi O'zbekistonda yoshlarning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, ularni obektiv hamda tahliliy fikrlashga o'rgatish orqali milliy axborot makonida sog'lom media-ekologiyani yaratishning istiqbolli, institutsional mexanizmlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: media madaniyat, tanqidiy tafakkur, raqamli jamiyat, klip tafakkuri, kognitiv xavfsizlik, axborot manipulyatsiyasi, mafkuraviy immunitet, yoshlar sotsializatsiyasi.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ МЕДИАКУЛЬТУРЫ И КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОГО ОБЩЕСТВА

Мадрахимов Вайсбай Бахтиярович

Самостоятельный соискатель Национального университета

Узбекистана имени Мирзо Улугбека

ORCID: 0009-0005-5719-9772

Science ID: MXR-0426-0129

Аннотация: В данной статье проводится глубокий социально-философский анализ вопросов формирования медиакультуры и критического мышления среди молодежи в условиях глобализации и ускоренной цифровизации. Научно обосновано, что в эпоху распространения информационных атак, манипулятивных технологий и «клипового мышления» критическое мышление выступает важнейшим интеллектуальным щитом, обеспечивающим когнитивную безопасность и духовную независимость личности. Кроме того, предложены перспективные институциональные механизмы укрепления идеологического иммунитета молодежи в Новом Узбекистане, обучения ее объективному и аналитическому мышлению, а также создания здоровой медиаэкологии в национальном информационном пространстве.

Ключевые слова: медиакультура, критическое мышление, цифровое общество, клиповое мышление, когнитивная безопасность, информационная манипуляция, идеологический иммунитет, социализация молодежи.

SOCIO-PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING MEDIA CULTURE AND CRITICAL THINKING AMONG YOUTH IN A DIGITAL SOCIETY

Madrakhimov Vaisbay Bakhtiyarovich

**Independent Researcher, National University of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
ORCID: 0009-0005-5719-9772
Science ID: MXR-0426-0129**

Abstract: This article provides a profound socio-philosophical analysis of the issues surrounding the formation of media culture and critical thinking among youth in the context of globalization and rapid digitalization. It scientifically substantiates that in an era characterized by the proliferation of information attacks, manipulative technologies, and “clip thinking,” critical thinking serves as a crucial intellectual shield ensuring an individual’s cognitive security and spiritual independence. Furthermore, the study proposes promising institutional mechanisms for strengthening the ideological immunity of youth in New Uzbekistan, educating them in objective and analytical reasoning, and fostering a healthy media ecology within the national information space.

Keywords: media culture, critical thinking, digital society, clip thinking, cognitive security, information manipulation, ideological immunity, youth socialization.

Bugungi globallashuv, postindustrial taraqqiyot va jadal raqamlashtirish davrida insoniyat sivilizatsiyasi butunlay yangi sotsiomadaniy, ontologik va gnoseologik bosqichga – axborot jamiyati bosqichiga qadam qo’ydi. Hozirgi davrda axborot va media makon nafaqat ijtimoiy aloqalar vositasi, balki jamiyatning barcha sohalarini, jumladan, insonning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va turmush tarzini belgilab beruvchi qudratli ijtimoiy-falsafiy fenomen (hodisa) darajasiga ko’tarildi. An’anaviy muloqot shakllarining o’rnini virtual reallik, ijtimoiy tarmoqlar va cheksiz internet resurslari egallagan bir sharoitda, shaxsning ijtimoiy voqelikni idrok etishi ham keskin transformatsiyaga uchramoqda. Ushbu murakkab jarayonlar fonida jamiyatda, xususan, aholining eng faol qatlami bo’lgan yoshlar o’rtasida yuksak media madaniyatni shakllantirish va ularning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish masalasi zamonaviy ijtimoiy falsafa, sotsiologiya va pedagogika fanlarining eng dolzarb tadqiqot obyektiga aylanib bormoqda. Zamonamizning yetakchi mutafakkirlari ta’kidlaganidek, axborot asrida millatning haqiqiy xavfsizligi va suvereniteti uning qurol-yarog’i bilan emas, balki fuqarolarining axborotni to’g’ri qabul qilish, tahlil etish va unga nisbatan sog’lom munosabat bildirish salohiyati bilan o’lchanadi.

Media madaniyat tushunchasiga ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan yondashadigan bo’lsak, u shunchaki kompyuter savodxonligi ekan raqamli qurilmalardan foydalana olish malakasi emas. U insonning axborotlashgan jamiyatdagi mavjudligi, ijtimoiy voqelikni media matnlar orqali qabul qilishi, anglashi va o’zgartirishi bilan bog’liq bo’lgan murakkab aksiologik (qadriyatli) va praxeologik (amaliy) tizimdir. Media madaniyat shaxsning axborot makonida o’zini tutish etikasi, axborot iste’moli madaniyati va virtual sotsializatsiya jarayonlaridagi mas’uliyatini o’z ichiga oladi. Hozirgi kunda media vositalari an’anaviy qadriyatlarni siqib chiqarib, yangicha “ommaviy madaniyat” standartlarini, xulq-atvor andozalarini va iste’molchilik kayfiyatini sun’iy ravishda shakllantirmoqda. Postmodernizm mutafakkiri Jan Bodriyyar ta’biri bilan aytganda, bugungi kunda insoniyat asl voqelikdan ko’ra uning nusxalari, ya’ni “simulyakr”lar olamida yashamoqda. Haqiqat va yolg’on o’rtasidagi худудий chegara yo’qolib, “post-haqiqat” (post-truth) tushunchasi hukmronlik qilayotgan bunday sharoitda,

media madaniyat insonning ma'naviy-axloqiy va intellektual qiyofasini saqlab qolishning yagona kafolatiga aylanadi.

Biroq, yuksak media madaniyat o'z-o'zidan vujudga kelmaydi, uning gnoseologik poydevori, shakllantiruvchi o'zagi – bu shubhasiz, tanqidiy tafakkurdir. Tanqidiy tafakkur (critical thinking) bu shunchaki olingan ma'lumotlarga shubha bilan qarash ёки ularni inkor etish emas, balki murakkab kognitiv jarayon bo'lib, u axborotni chuqur tahlil qilish, uning manbasini, maqsadini va yashirin motivlarini mantiqiy jihatdan baholash, dalillarni emotsional xulosalardan ajrata olish qobiliyatidir. Ijtimoiy-falsafiy ma'noda tanqidiy tafakkur shaxsning ma'naviy-kognitiv suverenitetini himoya qiluvchi eng mustahkam qalqondir. Aynan tanqidiy fikrlash orqali inson tashqaridan kelayotgan mafkuraviy tazyiqlarga, manipulyativ texnologiyalarga, geymifikatsiya va neyrolingvistik dasturlash (NLP) kabi yashirin ta'sir usullariga qarshi tura oladi. Tanqidiy tafakkurga ega bo'lmagan shaxs va jamiyat obyektiv voqelikni adekvat idrok eta olmaydi, natijada u axborot oqimlari boshqaradigan, mustaqil irodaga ega bo'lmagan “raqamli manqurt”lar ommasiga aylanib qolish xavfi ostida qoladi.

Bugungi kunda jahon miqyosida kechayotgan geosiyosiy va g'oyaviy kurashlar bevosita media makonda olib borilayotgani hech kimga sir emas. Gibril axborot urushlari, feyk (soxta) xabarlar, dipfeyk (deepfake) texnologiyalari ba turli destruktiv g'oyalarning maqsadli ravishda tarqatilishi jamiyat barqarorligiga rahna soluvchi asosiy omillardan biriga aylandi. Ayniqsa, tajribasiz, hayotiy qadriyatlari to'liq shakllanib ulgurmagan yoshlar ijtimoiy tarmoqlardagi jozibali, ammo zaharli axborot xurujlarining asosiy nishoniga aylanmoqda. Oqibatda ularning ongida kognitiv dissonans, ijtimoiy apatiya, an'anaviy qadriyatlarga nisbatan befarqlik va radikal kayfiyatlarning paydo bo'lishi kuzatilmoqda. Bunday murakkab sharoitda media madaniyat va tanqidiy tafakkur o'zaro uzviy dialektik birlikni tashkil etadi: media madaniyat axborot maydonida to'g'ri harakatlanish yo'nalishini belgilab bersa, tanqidiy tafakkur bu yo'ldagi turli xil ma'naviy ba mafkuraviy tuzoqlardan omon o'tishni ta'minlaydi. Ular bir-birini taqozo etuvchi, to'ldiruvchi ba yaxlitlikda insonning kognitiv va ma'naviy erkinligini ta'minlovchi fenomenlardir.

Yangi O'zbekiston sharoitida ochiq fuqarolik jamiyatini barpo etish, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va Uchinchi Renessans poydevorini yaratish strategiyasi ham bevosita fuqarolarning intellektual salohiyati, ijtimoiy faolligi ba mafkuraviy immuniteti bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbekiston global raqamli makonga tezkorlik bilan integratsiya qilinayotgan bir paytda, milliy o'zlikni, shonli tarixiy xotirani va o'ziga xos ma'naviy qadriyatlarni saqlab qolish masalasi ijtimoiy gumanitar fanlar oldiga yangicha konseptual yondashuvlarni talab etmoqda. Davlat va jamiyat oldida turgan bugungi eng ulug'vor vazifalardan biri – faqatgina axborot iste'molchisi bo'lgan passiv avlodni emas, balki o'z mustaqil fikriga, mustahkam e'tiqodiga ba yuksak analitik qobiliyatga ega bo'lgan kreativ, faol yoshlar qatlamini tarbiyalashdir. Media madaniyat va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish nafaqat ta'lim tizimining, balki butun ijtimoiy-siyosiy institutlarning, fuqarolik jamiyati ba ommaviy axborot vositalarining hamkorlikdagi tizimli vazifasi bo'lmog'i darkor.

Shulardan kelib chiqqan holda, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida O'zbekistonda media madaniyat va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning ontologik, gnoseologik va aksiologik asoslarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan chuqur tadqiq etishdan iborat. Mazkur jarayonga to'sqinlik qilayotgan obektiv va subyektiv omillarni tahlil qilish, media makondagi manipulyativ texnologiyalar tabiatini fosh etish hamda

yoshlar ongida mustahkam axborot-mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ilmiy asoslangan, amaliy, institutsional va ijtimoiy mexanizmlarini yoritib berish tadqiqotning bosh ilmiy vazifasi etib belgilangan. Bu tahlillar nafaqat nazariy ahamiyatga ega, balki Yangi O'zbekistonning ma'naviy-mafkuraviy xavfsizlik konsepsiyasini takomillashtirishda ham muhim amaliy qiymat kasb etadi.

Media madaniyat va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini chuqur tahlil qilar ekanmiz, eng avvalo, ushbu fenomenning ontologik va gnoseologik ildizlariga e'tibor qaratishimiz zarur. Bugungi axborotlashgan jamiyatda media oddiy texnik vosita yoki ma'lumot uzatish kanali bo'lishdan inson borlig'ini belgilovchi, uning ijtimoiy muhitini shakllantiruvchi va dunyoqarashini qoliplovchi yangi "yashash muhiti"ga (megamedia makoniga) aylanib ulgurdi. Inson o'zining ijtimoiy sotsializatsiya jarayonini, madaniy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirishni to'g'ridan-to'g'ri raqamli texnologiyalar va virtual tarmoqlar orqali amalga oshirmoqda. Ontologik nuqtai nazardan, bizning jismoniy realligimiz media reallik bilan shu qadar qorishib ketdiki, zamonaviy shaxs uchun ekrandagi voqelik (virtual olam) jismoniy voqelikdan ko'ra haqqoniyroq va ta'sirchanroq ahamiyat kasb eta boshladi. Ushbu ontologik transformatsiya o'z navbatida shaxsning axborot bilan munosabatga kirishish madaniyatini tubdan qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Zamonaviy gnoseologiyaning (bilish falsafasining) eng jiddiy muammolaridan biri – bu yoshlar ongida "klip tafakkuri"ning (clip thinking) ommalashuvidir. Axborotning o'ta tezlashgan oqimi, ma'lumotlarning asosan qisqa, uzuq-yuluq, vizual (surat va qisqa videolar) shaklida uzatilishi inson miyasini chuqur mantiqiy tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini izlash va kitob o'qish kabi murakkab kognitiv jarayonlardan uzoqlashtirmoqda. Klip tafakkuriga ega bo'lgan shaxs voqelikni yaxlit tizim sifatida emas, balki bir-biriga bog'lanmagan yorqin vizual parchalar yig'indisi sifatida qabul qiladi. Bunday fikrlash tarzi hissiyotlarga tez berilishni, yuzaki xulosalar chiqarishni va manipulyatsiyalarga oson uchishni ta'minlaydi. Aynan shu nuqtada media madaniyat va tanqidiy tafakkur o'rtasidagi dialektik bog'liqlik namoyon bo'ladi: yuksak media madaniyat shaxsni axborot maydonidagi manipulyativ vositalardan ogohlantirsa, tanqidiy tafakkur unga klip tafakkuridan xalos bo'lib, voqelikni analitik va tizimli idrok etish imkonini beradi.

Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar va qidiruv tizimlarining sun'iy intellektga asoslangan algoritmlari jamiyatda gnoseologik inqirozni keltirib chiqarmoqda. Algoritmlar foydalanuvchiga faqat uning avvalgi qiziqishlariga mos, uning qarashlarini tasdiqlovchi ma'lumotlarnigina taqdim etadi. Natijada shaxs o'zining kognitiv hududiga qamalib qoladi, ijtimoiy falsafada bu jarayon "filtr pufaklari" (filter bubbles) va "aks-sado xonalari" (echo chambers) deb ataladi. O'zining dunyoqarashiga zid bo'lgan, muqobil fikrlardan uzilib qolgan shaxs tezda radikallasadi, o'zgacha fikrlovchilarga nisbatan toqatsizlik (intolerantlik) paydo bo'ladi. Bu holat axborot jamiyatida ijtimoiy qutblashuvni kuchaytiruvchi va milliy hamjihatlikka putur yetkazuvchi asosiy omildir. Tanqidiy tafakkur esa ushbu sun'iy "aks-sado xonalari"ni buzib o'tuvchi yagona intellektual quroldir. U insonni ma'lumotlarning xilma-xilligini qabul qilishga, o'zining shaxsiy ishonch va stereotiplarini doimiy ravishda mantiqiy chig'iriqdan o'tkazib turishga undaydi.

Aksiologik (qadriyatlar) nuqtai nazaridan yondashadigan bo'lsak, media madaniyat – bu faqat texnologik bilimlarga ega bo'lish emas, balki axborot sohasidagi yuksak ijtimoiy-axloqiy mas'uliyatdir. Media makon qonun-qoidalar, axloqiy me'yorlar va qadriyatlardan xoli bo'lgan

anarxik maydon emas. Bugungi kunda yolg'on (feyk) xabarlarini tarqatish, kiberbulling (internet orqali ta'qib qilish), ommaviy psixozni keltirib chiqaruvchi hissiy manipulyatsiyalar kabi illatlar aynan media madaniyatning pastligi sababli yuzaga kelmoqda. Falsafiy jihatdan, tanqidiy tafakkur va media madaniyat shaxsning axborot ekologiyasini ta'minlaydi. Iste'mol qilinayotgan axborot insonning ruhiyatiga, e'tiqodiga va xulq-atvoriga bevosita ta'sir qilganidek, nosog'lom, buzg'unchi axborotlar millatning ma'naviy tanazzuliga olib keladi. Shuning uchun ham axborot iste'molida gigiyena qoidalariga amal qilish, har qanday xabarga sog'lom ishonchsizlik bilan yondashish va voqelikni obyektiv baholash qobiliyatini tarbiyalash kechiktirib bo'lmas vazifadir.

Yangi O'zbekiston sharoitida yoshlar o'rtasida media madaniyat va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy asoslarini amaliyotga tatbiq etish uchun quyidagi strategik yo'nalishlarni amalga oshirish ilmiy va amaliy maqsadga muvofiqdir:

Birinchidan, milliy ta'lim tizimida "kognitiv xavfsizlik" va "media-tanqidiy tafakkur" paradigmasini institutsionallashtirish. Ta'lim muassasalarida axborot texnologiyalari va kompyuter savodxonligini o'rgatish bilan cheklanib qolmasdan, gumanitar fanlar (falsafa, mantiq, sotsiologiya, etika) doirasida axborotni tahlil qilish, dalil va gipotezani farqlash, mantiqiy xatoliklarni (sofizmlar va paralogizmlarni) aniqlash metodikasini joriy etish zarur. O'quvchi va talabalarda ma'lumotni yodlash qobiliyatini emas, balki "Bu ma'lumotning manbasi nima?", "Ushbu xabardan kim manfaatdor?", "Bu yerda manipulyatsiya bormi?" degan fundamental savollarni qo'yish malakasini shakllantirish kerak.

Ikkinchidan, rasionallik va intellektualizmni targ'ib qiluvchi milliy media kontentni tubdan takomillashtirish. Globallashuv sharoitida yot g'oyalar va ommaviy madaniyatning sayoz, destruktiv mazmundagi mahsulotlariga taqiq qo'yish bilangina kutilgan natijaga erishib bo'lmaydi. Bunga qarshi faqatgina kuchli, raqobatbardosh, intellektual jihatdan boy va yoshlar qiziqishlariga mos keluvchi kreativ milliy kontent yaratish orqali kurashish mumkin. Milliy o'zlikni, tarixiy xotirani va yuksak axloqiy prinsiplarni o'zida mujassam etgan sifatli vizual mahsulotlar (podkastlar, intellektual o'yinlar, tahliliy videoroliklar) yoshlarda tanqidiy fikrlashni modellashtirish vazifasini o'tashi lozim.

Uchinchidan, fuqarolik jamiyati va yoshlar institutlarining o'zaro integratsiyasini ta'minlash hamda "raqamli fuqarolik" (digital citizenship) madaniyatini yuksaltirish. Yoshlar axborot maydonida shunchaki passiv kuzatuvchi va iste'molchi bo'lib qolmasdan, o'zlari ham ijobiy media kontent yaratuvchi va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etuvchi qatlamga aylanishi lozim. Bunga turli xil ijtimoiy loyihalar, huquqiy va media savodxonlik klublari, intellektual debatlar orqali erishish mumkin. O'z intellektual salohiyatini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'lgan shaxs, tabiiy ravishda obektiv va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirib boradi.

To'rtinchidan, jamiyatda mafkuraviy va intellektual immunitetni shakllantirishda davlat-xususiy sheriklik va nodavlat tashkilotlar rolini oshirish. Mustaqil tahliliy markazlar (think tanks), media tadqiqot institutlari va yoshlar tashkilotlari hamkorligida doimiy ravishda axborot makonidagi tendensiyalar sotsiologik va ijtimoiy-falsafiy tahlil qilib borilishi kerak. Yolg'on axborotlarni tekshiruvchi (fact-checking) milliy platformalarni rivojlantirish va ularni yoshlar o'rtasida ommalashtirish tanqidiy tafakkurni amaliy jihatdan qo'llab-quvvatlashning eng kuchli quroli hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda (asosiy qism mantiqiy yakuni sifatida), media madaniyat va tanqidiy tafakkur bir-birini inkor etmaydigan, balki to'ldiradigan va uzviy aloqada rivojlanadigan sotsiomadaniy fenomendir. Media madaniyat insonning murakkab va chalkash raqamli makondagi sivilizatsiyalashgan xulq-atvorini, mas'uliyatini belgilab bersa, tanqidiy tafakkur uning erkin, kognitiv jihatdan mustaqil va intellektual shaxs bo'lib qolishini ta'minlaydigan ichki falsafiy kompasdir. O'zbekiston o'zining bugungi ijtimoiy-siyosiy modernizatsiya davrida yoshlarda aynan mana shu ikki xususiyatni uyg'unlikda shakllantira olsagina, global axborot xurujlariga qarshi mustahkam ma'naviy qalqon yarata oladi hamda chinakam mustaqil, ongli va bunyodkor fuqarolik jamiyatini barpo etishdek ulug'vor maqsadiga erishadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: «O'zbekiston» nashriyoti, 2021. – 464 bet.
2. O'zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida”gi Qonuni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – Toshkent, 2016. – 37-son, 426-modda.
3. Nazarov Qodirjon Maxamadovich. Milliy g'oya va axborot xavfsizligi. – Toshkent: «Akademnashr» nashriyoti, 2020. – 320 bet.
4. To'ychiyev Temur Tursunovich. Axborotlashgan jamiyatda yoshlar ma'naviy xavfsizligini ta'minlashning ijtimoiy-falsafiy masalalari: Monografiya. – Toshkent: «Tafakkur» nashriyoti, 2022. – 210 bet.
5. Qodirov Maxmudjon Asqarovich. Tafakkur va uning turlari: tanqidiy fikrlashning ijtimoiy-mantiqiy asoslari. – Toshkent: «Sharq» nashriyoti, 2019. – 185 bet.
6. Xolmatov Bahodirjon Qosimovich. Media reallik va inson: sotsiomadaniy transformatsiyalar. – Toshkent: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2021. – 176 bet.
7. Usmonov Muzaffar Alisherovich. Raqamli jamiyatda yoshlar media madaniyatini yuksaltirish omillari // O'zbekiston falsafasi va huquqi jurnali. – Toshkent, 2024. – 2-son. – 45–52-betlar.
8. Toirov Zoxidjon Abdullayevich. Klip tafakkuri va uning yoshlar sotsializatsiyasiga ta'siri: ijtimoiy-falsafiy tahlil // Falsafa va hayot jurnali. – Toshkent, 2025. – 1-son. – 61–68-betlar.
9. Ergashev Dilmurodjon Xasanovich. Globallashuv sharoitida yoshlarda axborot-mafkuraviy immunitetni shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy mexanizmlari: Falsafa fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2023. – 68 bet.
10. Rahmatullayev Alisher Valiyevich. Tanqidiy tafakkur – manipulyativ axborot xurujlariga qarshi qalqon sifatida // Ijtimoiy fikr. Inson huquqlari jurnali. – Toshkent, 2024. – 4-son. – 22–29-betlar.
11. Бодрийяр Жан. Симулякры и симуляция (Simulyakrlar va simulyatsiya). – Москва: Издательство «ПОСТУМ», 2015. – 240 с.
12. Кастельс Мануэль. Информационная эпоха: экономика, общество и культура (Axborot asri: iqtisodiyot, jamiyat va madaniyat). – Москва: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
13. Маклюэн Маршалл. Понимание Медиа: Внешние расширения человека (Mediani anglash: insonning tashqi kengayishi). – Москва: Кучково поле, 2003. – 464 с.
14. Potter W. James. Media Literacy (Media savodxonlik). 9th Edition. – Los Angeles: SAGE Publications, 2021. – 552 pages.

15. Paul Richard, Elder Linda. The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools (Tanqidiy tafakkur konsepsiyalari va vositalari bo'yicha qo'llanma). – Dillon Beach: Foundation for Critical Thinking Press, 2019. – 48 pages.